

Martyn Rady, *The Habsburgs: To Rule the World*, Basic Books, New York 2022., 397 str.

Povjesničari često pišu djela za širu publiku, popularne prirode, no vrlo rijetko uspijevaju postići potreban balans. Umjesto toga, najčešće napuste svoje akademsko polje, a zainteresiranu publiku ostave zdvojnu rezultatima. Martyn Rady je postigao nešto izvanredno. Napisao je minuciozan povijesni pregled koji istovremeno zabavlja i informira, dok se hvata u koštac s dugom poviješću jedne od najvažnijih dinastija Europe. Rady nas je upoznao s Habsburzima, prvo na kratak način, u svojoj prethodnoj knjizi (koju sam prikazao u sv. 35 za 2017. godinu), no sada donosi zapravo ultimativan odgovor na povijest te obitelji. Kroz 29 poglavlja (uz uvod i zaključak), autor objašnjava kako možemo prijeći od 10. stoljeća i Kancelina – prvog Habsburgovca o kojem znamo neke podatke i koji se u nekom trenu asociirao sa švicarskim područjem Aargau – do Otta von Habsburga koji je “najvjerojatnije najbolji car kojeg Habsburgovci nisu nikad imali” (326).

U razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka Habsburgovci nisu bili obitelj koja je vladala svijetom, te se njihov inicijalni napredak može direktno povezati uz nesreću drugih, oportunistom i običnom prevarom. Smrt Fridrika II. 1250. dovela je do pada Staufenovaca, te je grof Rudolf Habsburški (1218.–1291.) iskoristio situaciju. Već je naslijedio habsburšku imovinu od svoga oca, ali je tada preuzeo i zemlje od Fridrikovih nasljednika. Već u razdoblju 13. stoljeća Habsburgovci su profitirali od propalih pobočnih grana, brakova koje su sklapali s grofovskim obiteljima s područja jugozapadne Njemačke i Švicarske. Upravo je to ono što Rady naziva “Fontinbrasovim efektom” jer, “kao Fontinbras, Habsburgovci su pomeli nakon što su svi ostali iščezli” (18). Kasnije će Habsburgovci dalje poboljšati svoj položaj u Srednjoj Europi stvarajući lažne genealogije i krivotvoreći dokumente koji su povezivali obitelj, Sveto Rimsko Carstvo i antički Rim preko Cezara i Nerona.

Karlo V. (1500.–1558.) postao je kraljem Španjolske 1516., i tri godine poslije, barem djelomično podmićivanjem bankara južne Njemačke, carem. Njegov je osobni moto bio *Plus Ultra* te je dao naslutiti ideju habsburške moći i utjecaja koji će se dogoditi u narednih nekoliko stoljeća. Tijekom njegove vladavine, Magellan je došao do prostora koji je danas nazivan Filipinima (po Karlovom sinu), te dijelova koje zovemo Meksiko, Peru i Čile, koji su postali španjolskima, dakle, habsburškima. Filip II. (1527.–1598.) gradio je na temeljima Novog svijeta svog oca, osvajajući istovremeno kao i portugalska kruna, Brazil, Gou i Macao. No, nije trajalo, jer su Habsburgovce dočekale posljedice srođivanja. Radyjev opis mentalnog i fizičkog stanja Karla II. (1661.–1700.) je izniman, no ključan je element da je on bio “bijedan imbecil” koji je bio “nesposoban izvesti seksualni čin” (167). Bez nasljednika, Habsburgovci su izgubili španjolsku krunu, a zajedno s njom i carstva Novog svijeta. S francuskom pomoći, Habsburgovci su ponovno u 19. stoljeću zauzeli Meksiko kada je Maksimilijan postao vladarom (1832.–1867.). No ponovno, nije bilo dugotrajno jer je Maksimilijana pogubio streljački vod nakon što je Napoleon III. povukao svoju vojnu podršku.

Baš kao i svoje prekomorske posjede, Filip II. je izgradio i El Escorial kod Madrida, mjesto koje je “simboliziralo fuziju između dinastije i religijske misije” (85). Ondje su posljednje počivalište pronašli brojni rođaci, uključujući i tri Filipove žene, dok je mjesto isto tako djelovao kao “tvornica za molitvu za španjolsku granu Habsburgovaca” (86). Nije začuđujuće, no Filip II. je shvatio svoju katoličku vjeru prilično ozbiljno, čemu je dao čvrst pečat tako što je progonio muslimane i Židove u Španjolskoj te slao inkviziciju u Novi svijet. Nisu svi Habsburgovci bili

toliko revni, iako je habsburška predanost katoličkoj vjeri bila jedna od njihovih "najkonstantnijih" osobina (327). Ferdinand I. (1503.–1564.) imao je malo izbora doli tolerirati protestantizam, posebice luteranstvo, jer se oslanjao na protestante da vode njegove teritorije. Rady sugerira da je Ferdinandovo stajalište o vjeri bilo slično Erazmovom, koji je smatrao da protestanti i katolici mogu pomiriti svoje razlike, dok su Maksimilijan II. (1527.–1576.) i njegov sin Rudolf II. (1552.–1612.) "bili nejasni u svojim religijskim uvjerenjima" (110). Poznato je da je Rudolf dodao misteriju oko svoje vjeroispovijesti tako što se okružio raznim alkemistima, koji su uključivali Johna Deea, poznatog stanovnika Brahea, Keplera i Mortlakea (zanimljivo je da u jugozapadnom Londonu blok zgrada nosi njegovo ime). Istovremeno, Rudolf je napravio ustupke protestantima u Gornjoj i Donjoj Austriji, a 1609. i onima u Češkoj. Ferdinand II. (1578.–1637.) težio je uništenju protestantizma, pogotovo njegova oblika koji je poprimio u Češkoj. Time je započeo Tridesetogodišnji rat. Rady daje važan argument i u vezi toga pitanja; taj je kaotični konflikt imao devastirajući učinak u Europi, ali je isto tako došao i do Afrike i Azije. Tako su 1624. nizozemski brodovi pucali na Luandu nakon što je kralj Pedro II. od Konga tražio nizozemsku pomoć protiv Portugalaca. U Aziji su Nizozemci gnjavili Španjolce i Portugalce te im ometali trgovinu. Naposljetku, tako i primorali Španjolce da napuste Tajvan 1642. godine.

Radyjev se narativ fokusira na politiku, vanjske okolnosti i vjerske konflikte, no podosta je pažnje posvetio i kulturi. Ima poglavlje posvećeno baroku, prenapuhanom i vrlo simboličkom umjetničkom i arhitektonskom stilu koji je pratio katolički i habsburški utjecaj nakon reformacije. Doseg mu je bio čak do Perua, gdje su se europski i lokalni simbolizmi pomiješali i stvorili jedinstven rezultat. Kao stil, barok je imao svoje kritičare, ali istovremeno i svoje podupiratelje. Predsjedničke palače Saddama Husseina i generala Noriege, u Bagdadu i Panami, pokazuju utjecaj baroknih "raskošnih ornamenata i velikih poza" (170). Kasnije, fin de siècle u Beču svjedočio je obnovi baroka koji je Adolf Loos kritizirao (297). Loos je bio samo jedan od nekoliko pojedinaca židovskog porijekla koji su imali važnu ulogu u kulturnom životu Beča na kraju 19. stoljeća, dok su druga imena u toj grupi uključivala Sigmunda Freuda, Gustava Mahlera, Arnolda Schoenberga i Ludwiga Wittgensteina.

U 18. stoljeću, habsburška cenzura tiska je malo oslabila, no istovremeno su pojačali restrikcije na kazalište. Nestašan i satirički materijal Hansa Wursta (što i jest šala ako to želite) bio je podjednako problematičan kao i dijelovi Mozartova *Don Giovannija*. Bilo je više od šezdeset masonskih loža diljem Srednje Europe – u Beču, Pragu, Sibiu... Francuska je revolucija donijela stroži pogled na kulturu. Masonske su lože bila mjesta gdje su se radikalne ideje širiti mogle, stoga su ih trebali zatvoriti. Cenzori su smatrali opasnim djela poput Swiftovih *Gulliverova putovanja* ili *Frankensteina* Mary Shelley.

U ranom 19. stoljeću Napoleon je poražen, a kartu Europe sve više je oblikovao Metternich – kojeg Rady nazovi "an elegant dandy" (233). Sveto Rimsko Carstvo raspalo se 1806., no nakon Kongresa u Beču, zamijenila ga je Njemačka konfederacija, u čijem je centru bilo novo Austrijsko Carstvo. Ova nova verzija Habsburškog Carstva imala je svoje probleme; revolucija 1848. donijela je nove nevolje, posebice u slučaju Ugarske. U travnju 1849., vlada je proglasila Ugarsku neovisnom, što je primoralo cara Franju Josipa (1830.–1916.) da u pomoć pozove rusku vojsku, što je dovelo do nagodbe 1867. Habsburško je carstvo propalo 1918., a njegov pad je bio "povezan s njemačkom sudbinom. Zbog toga što se nije moglo izvući iz rata, njemački je vojni poraz u konačnici postao njegov (323)." Kao što Rady ističe, druge su tvorevine nastavile postojati – naime, Njemačka, Bugarska, Turska su sve postojale, u jednoj formi ili drugoj – ali Habsburško je carstvo nestalo, razdvojilo se na šest država.

Martyn Rady napisao je knjigu o Habsburgovcima koja je najinformativnija i najzabavnija knjiga te tematike. Veći broj dodataka oživljava ionako izvrsno čitljivo djelo. Majka Fridrika III., Cimburga, "bila je poznata i po svojoj ljepoti i po svojoj sposobnosti da zariva nokte u hrastove daske samo sa svojim šakama" (43–44), brazilski nogometni tim duguje svoje boje dresa Habsburgovcima (231), Elizabeta, žena Franje Josipa imala je vrlo tanak struk (264), a Franjo Ferdinand je u lovu tijekom života ubio 274,889 životinja (302). No, ovo je ipak ozbiljna knjiga, i Rady zaključuje, ovdje kao i na drugim mjestima, o sudbini država koje su naslijedile Habsburško Carstvo: "U nedavnim godinama, u dijelovima regije dogodio se povratak cenzure medija, manipulacije sudova, anti-semitizma koji država podupire i političkog nasilja (...) kako se politika Srednje Europe počinje kiseliti, teško se izbjeći zaključak da je mađarski povjesničar [Domokos Kosáry] bio naposljetku u pravu – Habsburgovci ne bi napravili ništa lošije" (329).

Christopher Nicholson

Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2021., 376. str.

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2021. godine objavljena je knjiga Barbare Đurasović pod naslovom *Prava Crvena Hrvatska i pravaši – hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*. Posrijedi je vrlo sadržajna sinteza dubrovačke povijesti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće prema vrelu kojem je autorica posvetila najveću istraživačku pozornost, glasilu *Prava Crvena Hrvatska*. Ovo djelo je prvotno nastalo kao autoričina doktorska disertacija obranjena na poslijediplomskom doktorskom studiju *Povijest stanovništva* na Sveučilištu u Dubrovniku da bi se s naknadnim dopunama rad preoblikovao u vrlo značajnu historiografsku monografiju.

Knjiga je podijeljena u osam poglavlja. U uvodnim napomenama autorica iznosi dosadašnje historiografske spoznaje o dubrovačkom, hrvatskom i europskom novinstvu te o o listu *Prava Crvena Hrvatska* (15–38). Autorica ističe kako novine imaju karakteristiku vremenskog stroja, budući da se njihovim pregledavanjem vraćamo u povijesnu stvarnost, čime neupitno želi istaknuti važnost lokalnih glasila u istraživanju političkih, društvenih i ekonomskih prilika na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. List *Prava Crvena Hrvatska* izlazio se od 1905. do 1918. godine a pokrenut je od strane dubrovačkog svećenika Antuna Liepopilija, čiju je sažetu biografiju (90–100) autorica izdvojila kao nužan parametar za razumijevanje političkih okolnosti i napose razvoja Stranke prava u Dubrovniku. S druge strane, u posebnom poglavlju o razlozima pokretanja pravaškog glasila, autorica ističe kako su intencije za pokretanjem i publikacijom pravaških listova postojale i prije 1905. godine što je vidljivo na primjeru kratkotrajnog izlaženja lista *Pravo* (1895.–1896.) kao preteče lista *Prava Crvena Hrvatska* (51–69).

S obzirom na vrlo složenu političku situaciju u Dubrovniku ali i ostatku hrvatskih zemalja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, autorica se u poglavlju *Uloga dubrovačkih pravaša u Dalmaciji* referira na političku situaciju u Stranci prava u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj, njihovom suodnosu te nizu konfrontacija s drugim politički opozicijskim strujama poput Hrvatske stranke,